

Vergaderjaar 1989–1990

21 300 V

Vaststelling van de begroting van de uitgaven en van de ontvangsten van hoofdstuk V (Ministerie van Buitenlandse Zaken) voor het jaar 1990

21 300 X

Vaststelling van de begroting van de uitgaven en van de ontvangsten van hoofdstuk X (Ministerie van Defensie) voor het jaar 1990

Nr. 141

VERSLAG VAN EEN MONDELING OVERLEG

Vastgesteld 6 september 1990

De vaste Commissies voor buitenlandse zaken¹ en voor defensie² hebben op 3 juli 1990 mondeling overleg gevoerd met de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie over:

a. **het verslag van het Defence Planning Committee van 21, 22 en 23 mei jl.** (21 300-X, nr. 63);

b. **het verslag van de Nuclear Planning Group van 9 en 10 mei jl.** (21 300-X, nr. 60);

c. de te verwachten brief over:

– **de NAVO-Raad van 7 en 8 juni jl.;**

– **de NAVO-top van 5 juli jl.;**

– **de top Bush-Gorbatsjov;**

d. **de notitie over het «2+4»-overleg** (21 460, nr. 3).

Van het gevoerde overleg brengen de commissies als volgt verslag uit.

Vragen en opmerkingen uit de commissies

De heer **Gualthérie van Weezel** (C.D.A.) betoogde dat de top Bush-Gorbatsjov een succes mag worden genoemd, hetgeen niet wegneemt dat op twee belangrijke onderdelen weinig concreets tot stand is gekomen:

1. de vraag of en in hoeverre het Westen de Sovjet-economie te hulp moet komen;

2. de vraag in hoeverre Gorbatsjov in staat en bereid is met het Westen mee te werken aan de invulling van de Duitse eenheid.

De uitkomst van de veiligheidsdiscussie zal bepalend zijn voor de Nederlandse opstelling en de inrichting van de eigen Nederlandse veiligheid. In dit verband moet een denucleair Duitsland worden afgewezen. Voorts is een zekere Amerikaanse presentie in Europa, c.q. Duitsland, als onderdeel van stabilisatie gewenst. Het is in dit kader belangrijk de interne en de externe aspecten van het Duitse vraagstuk zoveel mogelijk parallel te laten verlopen. De cruciale vraag hierbij is echter, wat te doen indien onverhoopt bij de geplande verkiezingen in

¹ Samenstelling:

Leden: Van Dis (SGP), Stoffelen (PvdA), Aarts (CDA), voorzitter, Beinema (CDA), Stermerdink (PvdA), Van Mierlo (D66), Gualthérie van Weezel (CDA), Frinking (CDA), Van der Linden (CDA), Leerling (RPF), Van Es (Groen Links), Van Nieuwenhoven (PvdA), Voorhoeve (VVD), Weisglas (VVD), Van Heemskerck Pillis-Duvekot (VVD), De Kok (CDA), Vos (PvdA), Janmaat (Centrumdemocraten), Eisma (D66), Van Traa (PvdA), ondervoorzitter, De Hoop Scheffer (CDA), Melkert (PvdA), Lonink (PvdA), Van Middelkoop (GPV), Valk (PvdA). Plv. leden: Blaauw (VVD), J. H. van den Berg (PvdA), Van Iersel (CDA), Mateman (CDA), Jurgens (PvdA), Tommel (D66), Van Houwelingen (CDA), Huibers (CDA), Van Vlijmen (CDA), Deetman (CDA), Brouwer (Groen Links), Beckers-de Bruijn (Groen Links), Verspaget (PvdA), Bolkestein (VVD), Wiebenga (VVD), Dees (VVD), Doelman-Pel (CDA), Wöltgens (PvdA), M. Zijlstra (PvdA), Kohnstamm (D66), K. Zijlstra (PvdA), Van Rooy (CDA), Paulis (CDA), Van Gijzel (PvdA), Scheltema-de Nie (D66), Quint-Maagdenberg (PvdA).

² Samenstelling:

Leden: Stermerdink (PvdA), Gualthérie van Weezel (CDA), Frinking (CDA), ondervoorzitter, Buurmeijer (PvdA), Mateman (CDA), Van Houwelingen (CDA), Van Vlijmen (CDA), Leerling (RPF), Van Es (Groen Links), Korthals (VVD), Voorhoeve (VVD), voorzitter, Van Heemskerck Pillis-Duvekot (VVD), De Kok (CDA), Vos (PvdA), Janmaat (Centrumdemocraten), Eisma (D66), Van Traa (PvdA), J. H. van den Berg (PvdA), Ter Veer (D66), Achtienribbe-Buijs (PvdA), Koffeman (CDA), M. Zijlstra (PvdA), Valk (PvdA), Hillen (CDA).

Plv. leden: Huys (PvdA), Van der Linden (CDA), Aarts (CDA), Quint-Maagdenberg (PvdA), Van Rooy (CDA), Esselink (CDA), De Hoop Scheffer (CDA), Van Dis (SGP), Beckers-de Bruijn (Groen Links), Dijkstal

(VVD), Linschoten (VVD), Weisglas (VVD), Janmaat-Abée (CDA), Melkert (PvdA), Tommel (D66), Schoots (PvdA), Van Middelkoop (GPV), Schimmel (D66), Krajenbrink (CDA), Lonink (PvdA), Paulis (CDA).

Duitsland ten aanzien van de modaliteiten van het Duitse NAVO-lidmaatschap geen overeenstemming bestaat tussen het Westen en de Sovjet Unie. Bij het bezoek van de vaste Commissie voor buitenlandse zaken aan Oost-Berlijn is duidelijk geworden dat de economische en monetaire eenwording heel zware eisen zal stellen aan de Duitse samenleving. Opvallend was voorts de volstrekte onduidelijkheid over de wijze waarop de Volksarmee zal worden afgebouwd, c.q. geïntegreerd. Om te voorkomen dat een zekere fixatie ontstaat op de economie als zodanig, moet met betrekking tot veiligheidsvraagstukken de druk op de ketel worden gehouden. Daarom moet door het Westen zoveel mogelijk worden vastgehouden aan eerder ingenomen standpunten ter zake. Het is immers ook in het belang van de Sovjet Unie dat een stabiel Duitsland via de NAVO met de VS verbonden blijft.

Afsluitend vroeg hij de minister van Buitenlandse Zaken, bijvoorbeeld in de memorie van toelichting bij de begroting, nog eens schriftelijk in te gaan op de gevolgen van de beëindiging van het bezettingsstatuut voor Berlijn. Daarbij dacht hij niet alleen aan het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, die hun plaats in de Veiligheidsraad mede te danken hebben aan het feit dat ze indertijd tot dat bezettingsstatuut zijn toegelaten, maar ook aan indirect erbij betrokken landen zoals Nederland.

De heer **Frinking** (C.D.A.) stelde vast dat de NAVO het kader is, waarin de VS betrokken blijven bij de veiligheid van Europa. De primaire politieke taak van het bondgenootschap is bij te dragen aan een nieuwe duurzame en stabiele veiligheidsordening in geheel Europa. Voor de externe oriëntatie betekent dit het vermogen een gezamenlijk antwoord te vinden op snel wisselende, complexe situaties en zich voor te bereiden op kleinere en meer acute problemen. Zijn de bewindslieden van mening dat de NAVO-top tevens een signaal aan Moskou dient te geven dat het goed is voor de Europese veiligheid dat het verenigd Duitsland binnen de NAVO blijft? De primaire militaire taak is toe te zien op het terugtrekken van Sovjet-eenheden uit Centraal-Europa, de coördinatie van de wapen-beheersingsakkoorden en te voorkomen dat de Sovjet militaire macht opnieuw opleeft. Kunnen de bewindslieden ingaan op de jongste Amerikaanse plannen voor een nieuwe NAVO-strategie («last possible use»)? Wat betekent dit voor de koppeling tussen de conventionele en de nucleaire middelen van de VS in Europa en voor de opbouw van de Nederlandse krijgsmacht? De C.D.A.-fractie kan akkoord gaan met terugtrekking van de Amerikaanse nucleaire koppen van de artillerie in Europa.

De versterking van de politieke rol van de NAVO roept de vraag op wat de Europese Raad voor ogen had bij de uitspraak dat de EPS een leidende rol heeft in de bijdrage tot alle discussies binnen het CVSE-proces. Is al sprake van volledige overdracht van het verificatieregime naar de CVSE? Hoe verhoudt zich deze visie van de EPS tot het vergroten van de politieke rol van de NAVO? Zou dat ook niet een grotere publieke, democratische rol moeten inhouden? Moet derhalve niet aangestuurd worden op vergroting van de rol van de Noordatlantische Assemblée? Ook wordt gepleit voor versterking van de rol van de Raad van Europa als parlementair orgaan van de CVSE. De heer Frinking vroeg of met betrekking tot het parlementaire aspect vooroverleg in Benelux-verband heeft plaatsgevonden. De versterking van de rol van de CVSE als pan-Europees orgaan vloeit logisch voort uit de behoefte aan verbetering van de Europese veiligheidsordening, waarbij voor West-Europa de NAVO als voorportaal kan dienen. De CVSE zal dan een communicatie- en consultatie-orgaan voor Europese veiligheid, met een arbitragecommissie voor geschillen, kunnen worden.

Blijkens het communiqué van het Defence Planning Committee bestaat het voornemen gecoördineerd te komen tot reductie van de krijgsmacht. Zal de Nederlandse regering het DPC inderdaad gaan consulteren of slechts informeren?

Is er enig zicht op de taken waarvoor toekomstige multinationale

eenheden zullen worden gesteld? Wat is overgebleven van de SACEUR-studie naar een multinationale luchtmobiele divisie? Wat de uitkomsten van de NPG betreft, is het naar de mening van de heer Frinking nodig dat, voordat onderhandelingen over SNF-systemen met de Sovjet Unie beginnen, de randvoorwaarden zijn geformuleerd die voorkomen dat de Sovjet Unie kan bepalen hoe het Westen in zijn toekomstige veiligheids-behoefte denkt te moeten voorzien. Hoe worden die onderhandelingen voorbereid?

De heer **Van Dis** (S.G.P.) beschouwde de ontwikkeling van de Oost/West-relatie als een zegen uit een oogpunt van wapenbeheersing, hetgeen inderdaad zou moeten worden vertaald een vergroting van de politieke inhoud van de NAVO. Aan de andere kant moet worden vastgesteld dat de interne situatie in de Sovjet Unie niet geruststellend is. Militair is het nog steeds een supermacht, terwijl het er op sociaal-economisch gebied gist en bruist. In dit kader mag de NAVO worden gezien als een stabiliserende factor. Alleen in NAVO-verband kan de veiligheid van de lidstaten het beste worden gediend.

Het laatste halfjaar heeft in het teken gestaan van zeer intensief overleg tussen Oost en West; toch moeten nog heel wat hobbels worden genomen, voordat men tot zaken kan komen. Hoe is de huidige stand van zaken bij de CSE-besprekingen? Dreigt hierbij geen vertraging op te treden door de opstelling van de Sovjet Unie? Deze belast immers het «2 + 4»-overleg met politiek-militaire kwesties en eisen. In hoeverre vormt dit een struikelblok voor de spoedige totstandkoming van een akkoord in Wenen? Houden de NAVO-landen vast aan het standpunt dat een CVSE-top eerst kan plaatsvinden na de totstandkoming van een CSE-akkoord? Binnen de NAVO ontstaat thans consensus over de wens de CVSE uit te bouwen tot een platform voor geregelde vormen van overleg tussen Oost en West. Komt dit tegemoet aan de wens van de Sovjet Unie inzake een nieuwe veiligheidsstructuur voor geheel Europa?

In het slotcommuniqué van de NAVO-top wordt gemeld dat besloten is tot de instelling van een coördinatiemechanisme voor de verificatie van wapenbeheersingsverdragen. Kan dit nader worden verduidelijkt? Hoe is het feit dat in het Nederlandse defensiebudget voor dit jaar al behoorlijk is gesnoeid, te rijmen met de verwachte kostenstijging in verband met de verificatie?

Moet uit hetgeen in de Nuclear Planning Group naar voren is gekomen over de noodzaak tot een veranderde NAVO-strategie, worden afgeleid dat de NAVO wél waarde blijft hechten aan de ontwikkeling van een «stand-off»-wapen? Wat betreft de mogelijkheden tot bezuiniging op de begroting van Defensie vond de heer Van Dis een drastische reorganisatie van het apparaat op dit moment niet opportuun, terwijl het leidt tot grote onzekerheid bij het personeel. De ontwikkelingen moeten zich eerst wat meer uitkristalliseren en de cohesie van de NAVO moet niet onnodig op de proef worden gesteld. Er mag geen sprake zijn van verkapte eenzijdige reducties. In dit verband wees de heer Van Dis op het slotcommuniqué van het DPC, waarin het belang van de bondgenootschappelijke planningprocedures wordt onderstreept.

De heer **Van Traa** (P.v.d.A.) vroeg de bewindslieden welke naar hun mening de belangrijkste kwesties zijn die op dit moment in NAVO-verband moeten worden geregeld met het oog op de toekomstige veiligheid van geheel Europa. Hierbij dacht hij niet alleen aan het herzien van de militaire strategie van de NAVO op zichzelf. Ten aanzien van de Duitse eenwording is terecht de noodzaak onderstreept van het gezamenlijk oplopen van de externe en de interne aspecten. De beslissing om voor geheel Duitsland in december 1990 al parlamentsverkiezingen te houden, loopt in feite vooruit op het tot stand komen van

een akkoord over de veiligheidsaspecten en over de positie van Duitsland in de NAVO. Hierdoor kan binnen de NAVO een uitzonderingspositie voor Duitsland ontstaan. Om dit te voorkomen, is een snel akkoord nodig in het «2 + 4»-overleg, wat op korte termijn zijn beslag moet krijgen in CSE-kader.

De rol van de recente NAVO-top is geweest om een herziening van de strategie voor te bereiden. Alleen is in NPG- en DPC-verband nog geen concept overeengekomen dat de basis voor verder beleid kan zijn. Aldus hinkt de NAVO nog steeds enigszins op twee gedachten. Zoals gewoonlijk zal de Amerikaanse president aan het einde van de consultatieprocedure voorstellen moeten doen, die eventueel voor een doorbraak kunnen zorgen. De heer Van Traa had gehoopt dat ook aan Europese kant een gezamenlijke positie zou zijn ontwikkeld, enerzijds ten aanzien van de Duitse eenwording en anderzijds teneinde de veranderingen in Europa op een goede manier te kunnen begeleiden, ook jegens de Sovjet Unie. Het «afkopen» van de Duitse eenwording is ten opzichte van de Sovjet Unie waarschijnlijk onvoldoende. Hoe men het ook wendt of keert, er zal overeenstemming moeten ontstaan tussen de Sovjet Unie en de NAVO-partners over de toekomstige organisatie van de veiligheid, voordat de Duitse eenheid haar beslag krijgt.

Het op dit moment herzien van de NAVO-strategie moet volgens de P.v.d.A.-fractie inhouden het afzien van de flexible response, alsmede het loslaten van de voorwaartse verdediging en het toekennen van een andere rol aan kernwapens zolang die er nog zijn. Het laatste ontbreekt tot dit moment nog in de voorliggende plannen.

De heer Van Traa achtte de commotie in en buiten de Kamer over de brief van de minister van Defensie met betrekking tot mogelijke reducties in het defensiebudget rijkelijk overdreven. Het is immers logisch dat de regering op dit moment de wissels omzet. Het invullen van de nieuwe NAVO-strategie zou echter duidelijker moeten zijn. Daarbij valt niet alleen te denken aan reducties op het gebied van conventionele wapens, maar ook aan de andere rol voor kernwapens. Hij pleitte ervoor te komen tot een defensieve strategie, waarin multinationale eenheden een belangrijk element zijn.

Mevrouw **Van Heemskerck Pillis-Duvekot** (V.V.D.) meende dat de communiqué's van het DPC en de NPG een reële kijk geven op de veiligheidssituatie in Europa. Kunnen de bewindslieden aangeven in welke mate thans een verrassingsaanval uitgesloten moet worden geacht? Voorts was zij benieuwd naar de consequenties voor de op handen zijnde defensienota, indien, door welke omstandigheden dan ook, het CSE-akkoord niet tijdig een behoorlijke invulling krijgt. De minister van Defensie preludeert op een vermindering van het defensiebudget met 30%, maar is dit niet erg voorbarig? Moet het tweezijdige karakter van de komende wapenbeheersingsakkoorden niet eerst duidelijker tot uitdrukking komen? Kan de minister van Defensie aangeven, welke procedure moet worden gevolgd bij voorstellen tot reorganisatie of tot reductie? Zal de minister van Defensie pas definitieve voorstellen doen, nadat die consultatieprocedure is afgerond of wacht hij eerst de interne politieke reactie op zijn voorstellen af? Hoe staat de Nederlandse regering tegenover voorstellen tot wijziging van de NAVO-strategie? Mevrouw Van Heemskerck had in de brief van de minister van Defensie d.d. 29 juni over de NPG en het DPC een duidelijk andere toonzetting bespeurd dan in beide communiqué's van de NAVO. De minister acht de kans op een grootscheeps conflict tussen de NAVO en het Warschau-Pact nauwelijks meer aanwezig. De communiqué's van het DPC en de NPG zijn veel voorzichtiger. Zouden de bewindslieden daarover hun mening kunnen geven? Ook zegt de minister dat de praktische problemen bij de vorming van multinationale eenheden niet

moeten worden onderschat. Houdt dit in dat de minister geen spoed wenst bij het terugtrekken van troepen uit Duitsland?

Ook met betrekking tot de reductie van nucleaire artillerie achtte mevrouw Van Heemskerck tweezijdigheid van eminent belang. Is het niet veel te voorbarig op dit moment al te spreken over terugtrekking van deze nucleaire artillerie?

De heer **Weisglas** (V.V.D.) achtte de stimulans die tijdens de top Bush-Gorbatsjov is gegeven aan de onderhandelingen in Wenen, buitengewoon belangrijk, mits deze beklijft in praktische onderhandelingsresultaten. Hoe schat de regering die kans in? In dit verband sprak hij als zijn mening uit, het een misser van de recente Europese Raad te vinden dat de koppeling tussen een CSE-akkoord en het houden van een CVSE-top niet in het slotcommuniqué voorkomt.

Uit de notitie van de minister van Buitenlandse Zaken over het «2 + 4»-overleg blijkt dat de kleine Europese landen er onlangs in Ottawa in geslaagd zijn een goede informatieprocedure met betrekking tot de Duitse eenwording te bereiken. Leidt dit in de praktijk ook tot echte consultatie van de niet bij het «2 + 4»-overleg betrokken regeringen? Waaruit blijkt in de praktijk dat de houding van de Sovjet-regering tegenover een herenigd Duitsland in positieve richting verandert, gezien het feit dat zowel Gorbatsjov als Sjewardnadze blijven vasthouden aan de aanwezigheid gedurende een overgangsperiode van troepen van het Warschau Pact op het voormalige DDR-grondgebied? Bestaat na de parlementsverkiezingen in beide Duitslanden niet het gevaar dat de eenwording van Duitsland op grond van artikel 23 van de grondwet van de Bondsrepubliek al wordt gerealiseerd zonder dat overeenstemming bestaat over de veiligheidspolitieke aspecten?

De heer **Ter Veer** (D66) vond het vanzelfsprekend dat de NAVO-strategie wordt herzien en dat zij ook in de toekomst gericht zal zijn op voorkoming van oorlog. In dit verband vroeg hij hoe Canada op dit moment tegenover de NAVO-verplichtingen staat. Is er sprake van enige aandrang om troepen uit Europa terug te trekken? Is ook Nederland actief bij het streven diplomaten uit Oosteuropese landen bij de NAVO te accrediteren? Wordt op dit moment al concrete actie ondernomen in de richting van multinationale eenheden? Een belangrijke conclusie uit de verslagen van het DPC en het NPG vond de heer Ter Veer dat tussen de NAVO-bondgenoten sprake zal zijn van wederzijdse informatie over het opstellen van nieuwe defensieplannen en dat voorkomen moet worden dat bezuinigingen plaatsvinden op grond van nationale overwegingen. De recent geuite gedachte van de Amerikaanse regering om de flexible response ter discussie te stellen, leek hem zeer de moeite waard. Wel onderschrijft D66 de stelling dat kernwapens ook in de toekomst in de NAVO-strategie een (zij het gewijzigde) rol zullen blijven spelen.

Benieuwd was de heer Ter Veer naar de vorderingen bij het CSE-overleg. Is er kans op een overeenkomst in 1991? Is de regering positief gestemd over de sfeer bij de CVSE-conferentie in Kopenhagen? Zijn met betrekking tot de CSMB in het najaar nog concrete resultaten te verwachten?

De heer Ter Veer was optimistisch over de top Bush-Gorbatsjov, met belangrijke doorbraken wat betreft START en de chemische wapens. Wordt voldoende aandacht besteed aan de enorme fysieke problemen die het vernietigen van chemische wapens als gevolg van die overeenkomst met zich brengt? Zal de Sovjet Unie hiertoe een handreiking worden gedaan? Niet ten onrechte is de regering buitengewoon somber over de economische hervormingen in de Sovjet Unie. Inderdaad is militaire veiligheid zonder economische zekerheid niet wel denkbaar.

Doet Nederland binnen de NAVO in dit verband wel genoeg? Waarom is de EG compleet buiten spel gebleven, als het gaat om de graanvoorziening van de Sovjet Unie?

De heer Ter Veer had oog voor de gevoeligheden aan de kant van de Sovjet Unie met betrekking tot de Duitse eenwording. Op den duur zal echter een vredesverdrag met Duitsland tot stand moeten komen. Zijn de bewindslieden het ermee eens dat primair een overeenkomst ter voorbereiding van zulk een vredesverdrag zal moeten worden bereikt?

Mevrouw **Van Es** (Groen Links) zag de opheffing van de Duitse deling als een voorwaarde om te komen tot een Europese vredesordening. Nu met betrekking tot verdergaande wapenreducties verheugende voordeelingen worden gemaakt, is de mening van de minister van Buitenlandse Zaken dat een verdieping van de pan-Europese samenwerking moet steunen op hechtere Westelijke en Westeuropese structuren, tamelijk achterhaald en onvoldoende met het oog op het bereiken van een Europese vredesordening. Het houdt in dat de Nederlandse regering zich bij voorbaat restricties oplegt in het zoeken naar alternatieven. De uitdrukkelijke wil om de VS in Europa te houden (waarom eigenlijk?) betekent het aanvaarden van oude elementen uit de NAVO-strategie en het behoud van nucleaire wapens. In dit licht vond mevrouw Van Es de opmerking van de minister van Buitenlandse Zaken tijdens een interview door de BBC op 7 juni jl. dat de NAVO een mondiale rol te vervullen heeft in het kader van de z.g. nieuwe flexibiliteit, geen wenkend perspectief. Dat zou anders liggen als het ging om een vredesordening, met een Europese «politiemacht» die vredestaken vervult, eventueel ook in het kader van de VN. Wat is nu eigenlijk de idee achter de beoogde multinationale eenheden? Komt er een NAVO-studie naar die multinationale eenheden en, zo ja, wanneer? Ook de moderniseringsplannen, zoals TASM, met betrekking tot de nucleaire bewapening van de NAVO roepen vragen op. Hoe staat het precies met die plannen en hoe stelt de regering zich daarbij op? Mevrouw Van Es zou het toejuichen als de Amerikaanse regering inderdaad de nucleaire artillerie uit Europa zou terugtrekken, mits daarbij niet het argument wordt gehanteerd dat op die manier de Sovjet Unie milder gestemd zou moeten worden over het NAVO-lidmaatschap van het nieuwe Duitsland. Op zichzelf leek haar de mogelijkheid dat het nieuwe Duitsland lid zal zijn zowel van de NAVO als van het Warschau Pact het beste breekijzer om tot opheffing van beide machtsblokken te komen. De discussie over het nieuwe veiligheidsconcept dient gebaseerd te zijn op de stelling dat vijandschap plaatsmaakt voor samenwerking. Zou het geen tijd zijn de flexible response te vervangen door een «no first use»-verklaring in plaats van een strategie gebaseerd op «the last possible use»? Is het geen tijd om uit te spreken dat er überhaupt een einde komt aan de ontwikkeling van nieuwe wapensystemen?

Ten slotte vroeg ook mevrouw Van Es naar de verwachtingen van de regering omtrent de resultaten van de CSE- en de CVSE-besprekingen. Hoe ziet de regering de toekomstige rol van de CVSE in relatie tot de beoogde toekomst van de NAVO?

Het antwoord van de regering

De **minister van Buitenlandse Zaken** onderschreef de mening dat sprake is van een cruciale periode van overleg, waarvan de uitkomst medebepalend is voor de Europese ontwikkelingen in het komende jaar. Het feit dat weer een NAVO-top plaatsvindt, hetgeen geen alledaagse gebeurtenis is, indiceert dat de bondgenoten menen dat thans krachtige politieke signalen van NAVO-zijde moeten worden gegeven, niet in de laatste plaats met het oog op de Duitse eenwording, waarvan de

snelheid blijft verrassen. Met de voorgenomen verkiezingen aan het einde van het jaar zal de politieke eenwording worden bezegeld. Theoretisch bestaat de mogelijkheid dat alsdan over de externe aspecten nog geen overeenstemming is bereikt. De minister verwachtte echter, gezien de sfeer waarin het «2 + 4»-overleg wordt gevoerd, dat alle betrokken partijen krachtig blijven zoeken naar een spoedige oplossing. De Nederlandse regering wordt voortdurend geïnformeerd over de voortgang van het overleg. De minister had tijdens het lange gesprek met zijn collega te Moskou onlangs duidelijk de indruk gekregen dat het eventuele NAVO-lidmaatschap van het verenigde Duitsland de Sovjet Unie zwaar op de maag ligt, terwijl de huidige economische en politieke situatie in de Sovjet Unie niet bepaald gunstig is voor het absorberen van politiek moeilijk te verteren oplossingen. Een aantal verlangens die door de Sovjet Unie tijdens het «2 + 4»-overleg op tafel zijn gelegd, zijn evenwel niet aanvaardbaar voor de Westelijke onderhandelaren. Dit betreft onder meer het lidmaatschap van Duitsland van zowel het Warschau Pact als de NAVO en de plafonnering van de troepensterkte in het verenigde Duitsland. Het laatste raakt het bondgenootschap als geheel en de regeling ervan hoort dan ook eigenlijk thuis in CFE-kader. Op zichzelf is men dus aan Westelijke kant in beginsel bereid verdere troepenreducties te bespreken, mits geplaast in het bredere kader. Dit zou in de CFE-vervolgonderhandelingen moeten geschieden. Immers, als nu de eerste CFE-akkoorden zouden worden opengebroken, is de kans op een succesvolle CVSE-top nagenoeg verkeken. Een ander punt waarop de Sovjet Unie op dit moment nog lijkt vast te houden, is de wens de terugtrekking van Sovjet-troepen van Oostduits grondgebied gepaard te doen gaan met terugtrekking van buitenlandse troepen van Westduits grondgebied. Die vorm van equidistantie is door het Westen nooit geaccepteerd.

Behalve de wens om er zeker van te kunnen zijn dat nooit meer een oorlog van Duitsland zal uitgaan, bestaat bij de Sovjet-regering naar de mening van de minister de meer pragmatische hoop, gezien de snelle ontwikkelingen in geheel Europa, in een veel sneller tempo een totaal nieuwe pan-Europese veiligheidsstructuur te bereiken. Het Westen heeft nooit laten blijken aanvullende veiligheidsarrangementen in een breder kader dan de NAVO niet bespreekbaar te achten. Niet valt echter in te zien hoe op dit moment een veiligheidsstructuur met 35 Europese landen dezelfde mate van stabiliteit zou kunnen verschaffen als binnen de NAVO in de afgelopen 45 jaar is ondervonden. Een pan-Europees substituuut voor het huidige bondgenootschap zag de minister op dit moment dan ook (nog) niet in het vizier. De toekomstige militaire status van een verenigd Duitsland kan van NAVO-zijde dan ook niet anders worden gezien dan duidelijk in het NAVO-bondgenootschap verankerd. De minister vertrouwde er al met al echter nog steeds op dat, indien aan bepaalde voorwaarden kan worden voldaan, het Duitse lidmaatschap van de NAVO ook voor de Sovjet Unie overkomelijk zal blijken te zijn. Het Westen zal in contacten met de Sovjet-autoriteiten telkens moeten onderstrepen dat, gelet op de ervaringen in de afgelopen 45 jaar, het Duitse NAVO-lidmaatschap niet alleen Westers belang dient, maar tevens een essentieel onderdeel is van de veiligheid en de stabiliteit van het Europese continent als geheel. Voorts moet het Westen laten zien dat ook het NAVO-bondgenootschap de tekenen van een veranderende tijd duidelijk verstaat. Dit betekent dat aan de traditionele doctrine van defensie en dialoog de component van openheid en samenwerking dient te worden toegevoegd. Evenzeer betekent dit dat de NAVO duidelijk moet maken dat zij zich bezint op herziening van haar strategie, zowel wat de conventionele als wat de nucleaire aspecten betreft en dat zij voor zichzelf een rol ziet weggelegd in wapenbeheersing. Wellicht zal de NAVO ook suggesties moeten doen, gelet op de veranderde omstandig-

heden, over het oprichten van multinationale eenheden. Hiervan zou overigens tevens het belangrijke politieke signaal uitgaan dat men wil vasthouden aan een zekere vorm van integratie van strijdkrachten, waarmee tevens de Sovjet Unie duidelijk wordt gemaakt dat een equatie tussen Sovjet-troepen en Amerikaanse troepen niet het antwoord kan zijn op de nieuwe omstandigheden. Multinationale eenheden hebben immers niet uitsluitend betrekking op de Duitse situatie, maar zullen een model vormen dat ook in andere gebieden bij de verdediging van de bondgenoten een rol zal spelen.

De NAVO heeft ook een signaal te geven met betrekking tot de toekomst van het CVSE-proces. De minister verwachtte bij de bondgenoten brede consensus over versterking van de rol van de CVSE. Het CVSE-proces omvat immers alle relevante landen en thema's. In elk geval wenst men een begin te maken met regelmatige politieke consultaties in het kader van de 35. Daarnaast bestaat min of meer consensus over de wenselijkheid te komen tot aanvullende, dus geen substituerende, veiligheidsarrangementen. Van Nederlandse zijde zijn in dit kader voorstellen ingediend voor een methode van vreedzame geschillenbeslechting. Nu de traditionele dreigingen waarop het Westen zich in de afgelopen 45 jaar heeft ingesteld, langzamerhand vervagen, moet men zich in CVSE-kader bewust zijn van de reële risico's van instabiliteit in Centraal- en Oost-Europa. Juist hierop zullen aanvullende veiligheidsarrangementen gericht moeten zijn. In Kopenhagen heeft het CVSE-overleg zich bijvoorbeeld in het bijzonder gebogen over de rechten van minderheden.

Last but not least dient de NAVO, juist met het oog op het verdere «2+4»-overleg, heel duidelijke uitspraken te doen over haar zienswijze op het proces van Duitse eenwording en op de rol van het verenigde Duitsland in het toekomstige Europa. De minister was bereid een korte notitie te maken over de gevolgen van de opheffing van het bezettingsstatuut in Duitsland. Het antwoord op de vraag tot waar het NAVO-gebied zich in de toekomst zal uitstrekken, achtte de minister ietwat prematuur, hangende het huidige «2+4»-overleg.

De Nederlandse regering zou het toevoegen van een parlementaire component aan het CVSE-proces toejuichen, zeker wanneer verdere institutionalisering plaatsvindt. Zij acht het echter als een verantwoordelijkheid van de nationale parlementen om zich hierover nader uit te spreken; voor zover het in haar vermogen ligt, zal de regering graag de keuze van het Nederlandse parlement helpen bevorderen. De wens om de parlementaire rol in NAVO-verband te versterken, nu gestreefd wordt naar politieke versterking van het bondgenootschap, wilde de minister graag in Brussel overbrengen.

Hoewel een direct verband met de top Bush-Gorbatsjov moeilijk valt aan te tonen, moet inderdaad worden geconstateerd dat in de afgelopen weken in CFE-kader daadwerkelijke vooruitgang is geboekt, met name op het punt van pantservoertuigen. Een belangrijk obstakel blijft nog de later toegevoegde problematiek van de vliegtuigen, terwijl ook de verificatie zoals altijd een moeilijke zaak blijft. De minister had echter de stellige indruk dat bij alle partijen de politieke wil bestaat om verdere voortgang te boeken. Van NAVO-zijde zal echter duidelijk moeten worden gemaakt dat CFE-I op het gebied van wapenbeheersing allerm minst einddoel mag zijn. Ook zullen in dit kader de hoofdlijnen voor eventuele troepenreducties, die ook van toepassing moeten zijn op het verenigde Duitsland, moeten worden getrokken.

Waar Duitsland met ruim 50 landen in oorlog is geweest, behoort het sluiten van een vredesverdrag niet tot de meest eenvoudige volkenrechtelijke exercities. De indruk bestaat dat ook de Sovjet Unie kan aanvaarden dat het via het «2+4»-kader komt tot treffen van een «final settlement», afgezien van de grens tussen Duitsland en Polen, waarover

tussen beide landen een verdrag zal worden gesloten. Een en ander zal wel degelijk volkenrechtelijke implicaties hebben, zoals met betrekking tot de status van Berlijn en het opheffen van de verantwoordelijkheden van de vier mogendheden.

Van Amerikaanse zijde is al toegezegd om bij de technisch ingewikkelde vernietiging van chemische wapens assistentie te bieden aan de Sovjet Unie.

Wat tot dusverre bekend is geworden van Amerikaanse voornemens tot terugtrekking van nucleaire artillerie zal door de Nederlandse regering worden verwelkomd. Onduidelijk is nog de discussie over «no first use»; Nederland heeft zich altijd op het standpunt gesteld dat dit zowel voor conventionele als kernwapens dient te gelden. Overigens zou het goed zijn als van NAVO-zijde op enigerlei manier duidelijk werd gemaakt hoe buitengewoon zorgvuldig en apart het (gereduceerd) nucleair vermogen wordt beschouwd en dat zou moeten worden voldaan aan concepten van minimum deterrence.

Voor zover het bij de suggestie van accreditering van Oosteuropese diplomaten bij de NAVO gaat om het «derde luik van het Huis van Harmel», zou dit een heel gerede mogelijkheid kunnen zijn.

De heer **Van Traa** vroeg of de regering ook voor de verdere toekomst geen mogelijkheid ziet dat de NAVO als regionale organisatie overgaat in een ander kader, met inbegrip van de Oosteuropese landen.

De **minister** had niet het gevoel dat de Sovjet Unie geneigd zou zijn geloof te hechten aan een uitspraak van Westerse kant dat de NAVO op den duur zou kunnen overgaan in een pan-Europese veiligheidsstructuur. Immers, de Sovjet Unie heeft een aantal legitieme veiligheidsbelangen, terwijl zij ook in de toekomst op het hopelijk langdurig vreedzame Europese continent altijd nog een supermacht zal zijn, politiek zowel als militair, zodat een redelijk tegenwicht, zowel geopolitiek als -strategisch voor de stabiliteit onontbeerlijk is. Daarnaast zal niet worden nagelaten duidelijk te maken dat de praktijk in de afgelopen 45 jaar ronduit heeft bewezen dat de NAVO een puur defensieve organisatie is, die nooit zelf de wapens zal opnemen. Een vitaal belang van deze samenwerking is voorts dat daarin ook de Amerikaanse betrokkenheid bij de Europese veiligheid zichtbaar tot uitdrukking wordt gebracht. Het bondgenootschap heeft ten slotte in de afzienbare toekomst een cruciale rol te spelen bij geordende wapenbeheersing.

De **minister van Defensie** had zich enigszins verbaasd over het feit dat mevrouw Van Heemskerck een verschil in toonzetting tussen de NAVO-communiqué's en zijn brief van 29 juni jl. meende te kunnen vaststellen. Hij wees erop dat al in punt 2 van het DPC-communiqué wordt gesproken over «the fundamental nature of the changes»; voorts valt daarin te lezen: «In consequence the nature of the security challenges facing the Alliance is being radically altered». De minister had al eerder in de Kamer verklaard dat, los van het feit dat nog geen CSE-akkoord gesloten is, als gevolg van andere ontwikkelingen sprake is van fundamentele wijzigingen in de veiligheidssituatie: de politieke ontwikkelingen in Oost-Europa, het proces van terugtrekking van Sovjet-troepen, het uiteenvallen van het Warschau Pact en het proces van Duitse eenwording. Ook hierop wordt in het DPC-communiqué gewezen (punt 3): «As a result of these political changes and NATO's succesful policies the military risks facing the Alliance have already been greatly reduced.». Niet voor niets zijn, zoals eveneens in het communiqué valt te lezen, al een aantal wijzigingen op korte termijn bekend gemaakt. Dit betreft o.a. de aankondiging dat de militaire strategie zal veranderen, dat de doelstelling van groei van de defensie-uitgaven wordt losgelaten, dat de paraatheidseisen zullen verminderen, dat het aantal oefeningen zal worden verminderd en dat de opleidings- en trainingsprogramma's zullen

verminderen. Deze voor de korte termijn aangekondigde maatregelen reflecteren als zodanig de op dit moment al gewijzigde veiligheidssituatie in Europa. Voorts wees de minister erop dat in het communiqué wordt gesproken over «the longer term preparing to make more fundamental changes»; bovendien kan men daarin aantreffen: «We are planning ahead for the implementation of a CFE-treaty». Hier is natuurlijk sprake van een planning op langere termijn en dat is precies datgene waarmee de Nederlandse regering bezig is. De defensieplanning moet zich nu eenmaal over een langere periode uitstrekken. Waar het gaat om de politieke besluitvorming, te onderscheiden van het formuleren van planningsdoeleinden, -scenario's of -werkhypotheseën, zal de defensie nota het handvat voor de discussie en de besluitvorming, uiteraard na een bondgenootschappelijke afstemming. Waarom zou Nederland anders binnen de NAVO het initiatief hebben genomen te komen tot bijstelling van de huidige consultatieprocedures, die in feite nog toegesneden zijn op een situatie, waarin een afzonderlijk land op grond van nationale overwegingen zijn plannen gaat bijstellen? Nu kan worden geconstateerd dat zo goed als alle partners bezig zijn met bijstelling van hun defensieplannen, niet zozeer op grond van nationale overwegingen, maar vooral als gevolg van de veranderde internationale veiligheidssituatie. Ook de regering van de VS heeft voornemens op dit gebied kenbaar gemaakt, evenals de regeringen van het Verenigd Koninkrijk, Italië, Noorwegen en België. De minister accepteerde dan ook niet het verwijt van mevrouw Van Heemskerck, alsof hij op grond van nationale overwegingen voornemens zou zijn, vooruitlopend op deze bondgenootschappelijke consultaties, de defensie-uitgaven te besnoeien. De Nederlandse suggesties met betrekking tot een bijstelling van de consultatieprocedures worden op dit moment in Brussel besproken. Als er nieuwe afspraken met betrekking tot de coördinatie uit voortvloeien, zal Nederland uiteraard de eerste zijn om zich daaraan te houden. In dit licht kan men onmogelijk veronderstellen dat de minister degene zou zijn die zich daaraan zou willen onttrekken of erop vooruit zou willen lopen. *Integendeel!* Bovendien is de regering uiteraard gebonden aan de huidige afspraken, zolang nog geen nieuwe consultatieprocedure is overeengekomen. De voornemensbrief is in dit kader dan ook aan de bondgenoten overhandigd, evenals de heden geschreven brief. Verleden week had de minister bij SHAPE een uitvoerig gesprek gevoerd over de huidige ontwikkelingen, juist omdat hij er ook behoefte aan had de mening van de opperbevelhebber te vernemen. Een aantal elementen van de aangepaste NAVO-strategie wilde de minister, vooruitlopend op de NAVO-top van 5 juli a.s., wel noemen: crisis- en conflictbeheersing, de-escalatie, herziening van het operationele concept van de vakverdediging, waarvoor de Commander in Chief of Central Europe inmiddels voorstellen heeft gedaan. De minister duidde deze elementen zo uitdrukkelijk aan om aan te geven dat de NAVO zich metterdaad aan het veranderen is. Bovendien is verschuiving van parate naar mobilisabele eenheden geen exclusief Nederlands idee. Het komt ook in bondgenootschappelijk verband ter sprake.

Vervolgens ging de minister in op de suggesties om te komen tot multinationale eenheden. Een multinationale luchtmobiele divisie is onderwerp van studie bij SHAPE. De meeste aandacht gaat echter op dit moment in de richting van multinationale eenheden op legerkorpsniveau, waarbij de commandanten van de verschillende eenheden onder SACEUR in een geïntegreerd operbevel blijven. Op praktisch gebied voorzag de minister speciaal op lager niveau bepaalde problemen, al was het alleen maar om de manschappen aan elkaar en aan elkaars «cultuur» te laten wennen. Los daarvan doen zich problemen voor bij de logistiek, de standaardisatie en de inter-operabiliteit.

De High Level Group is bezig met een studie naar de nucleaire

behoefte in de komende jaren, omdat ook de nucleaire strategie veranderingen zal ondergaan. Vanzelfsprekend wordt van Amerikaanse zijde niet gedacht aan terugtrekking van alleen de eigen nucleaire artillerie; deze terugtrekking houdt verband met de terugtrekking van de Sovjet-troepen, en dus ook van de nucleaire artillerie, uit Oost-Europa. Dit komt overeen met de opstelling die namens de Nederlandse regering in Ottawa is gekozen. Met het oog op de grote verificatieproblemen op dit punt vormt de nucleaire artillerie geen voorwerp van onderhandelingen, mits sprake is van unilaterale terugtrekking aan beide kanten in Europa.

De onderhandelingspositie van de NAVO, respectievelijk de VS, met betrekking tot de SNF wordt voorshands in het kader van de High Level Group voorbereid, maar Nederland heeft inmiddels voorgesteld hierbij, evenals bij de INF-kwestie, een «special consultative group» in te schakelen. Deze suggestie is nog in bespreking.

De TASM is in Calgary tijdens de bijeenkomst van de NPG niet aan de orde geweest en zal ook op de volgende NPG-bijeenkomst niet aan de orde komen. De minister zou het overigens buitengewoon betreuren als in de NPG een discussie werd gevoerd over één afzonderlijk wapensysteem. De besprekingen zullen moeten gaan over een gewijzigde strategie als gevolg van de recente ontwikkelingen in Europa. Pas als deze politieke veiligheidsdiscussie is afgerond, kunnen in een breder kader besluiten worden genomen over afzonderlijke wapensystemen. De Nederlandse regering zou daartoe thans niet bereid zijn. Er wordt immers nu een waslijst van zorgvuldige studies op een breed terrein afgewerkt. Eerst zullen dit soort processen meer uitgekristalliseerd moeten zijn, alvorens enigerlei beslissing over welk nieuw wapensysteem dan ook te kunnen nemen. Men moet dit volgens de minister niet zien als het doorschuiven van lastige beslissingen naar studiegroepen; de wijziging van de nucleaire strategie die op komst is, zou volgens de Nederlandse regering moeten gaan in de richting van wat de minister van Buitenlandse Zaken reeds heeft aangeduid als minimum nuclear deterrence. Daartoe zal ook moeten worden nagegaan wat hieronder van Sovjet-zijde wordt verstaan. De Nederlandse inzet daarbij is dat de rol van het kernwapen in de toekomst vooral een politieke is.

De voorzitter van de vaste Commissie voor buitenlandse zaken,
Aarts

De voorzitter van de vaste Commissie voor defensie,
Voorhoeve,

De griffier van de vaste Commissie voor buitenlandse zaken,
Van Overbeeke